

*Dražan Kotrošan**

Sažetak

*Bjeloglavi sup (**Gyps fulvus**) se usljed niza trovanja, uništavanja staništa i uznemiravanja prestao gnijezditi u Bosni i Hercegovini početkom 90-ih godina 20. vijeka. Od 2005. godine Bosna i Hercegovina se uključila u "Balkanski akcioni plana za zaštitu lešinara" s ciljem obnove populacije bjeloglavog supa. U radu su prezentirane aktivnosti realizovane u sklopu datog projekta u periodu od 2005. do 2008. godine.*

K l j u č n e r i j e č i: bjeloglavi sup, stanje, Balkan, plan.

Abstract

*Due to a series of poisonings, destruction of habitat and disturbance the Griffon Vulture (**Gyps fulvus**) ceased its breeding in Bosnia and Herzegovina in the beginning of the 1990s. Starting with the year 2005, Bosnia and Herzegovina has become a member of the Balkan Action plan for protection of vultures, aimed at a renewal of the Griffon Vulture population. The paper presents activities realized in the period 2005-2008 within that project.*

K a y w o r d s: Griffon Vulture, situation, Balkan, plan.

1. Uvod
1. Introduction

Prema podacima koje pruža „Prijedlog Crvene liste ugroženih i rijetkih vrsta ptica SR Bosne i Hercegovine“, 97 ptičijih vrsta označeno je nekom od kategorija ugroženosti (Obratil, Matvejev, 1989). Pri tome, 15 vrsta je označeno kao izumrle (Ex) ili potencijalno izumrle vrste (Ex?). Nažalost, novija istraživanja ukazuju da je jedan broj vrsta, u Predlogu označenih kao ugrožene, u međuvremenu usljed izraženih degradacijskih utjecaja na staništa, prekomjernog lova, uznemiravanja i trovanja stekao status izumrlih vrsta (Kotrošan, Papes, 2007). Jedna od navedenih vrsta je bjeloglavi sup - *Gyps fulvus* (Hablizl, 1783).

Prve podatke o bjeloglavom supu u Bosni i Hercegovini objavio je Talsky (1882). Međutim, najznačajniji prilog poznavanju ove i ostalih lešinara koji su naseljavali Bosnu i Hercegovinu u 19. i početkom 20. vijeka dao je dr. Otmar Reiser kustos Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine. Prema njegovom pisanju (Rajzer, 1889) krajem 19. vijeka Bosna i Hercegovina je bila jedna od rijetkih evropskih zemalja u kojoj su bile zabilježene sve 4 vrste lešinara (kostoberina, sup starješina, bjeloglavi sup i crkavica). Podaci o bjeloglavom supu u Bosni i Hercegovini koje je prikupio Reiser u periodu od 1887. do 1920. godine objavljeni su u njegovoj monografiji o pticama Bosne i Hercegovine (Reiser, 1939), te zajedno sa podacima drugih istraživača iz spomenutog perioda u trećem dijelu "Pregleda istraživanja ornitofaune Bosne i Hercegovine" (Obratil, 1972). Na osnovu Reiserovih istraživanja već se tada mogla naslutiti opasnost od nestanka cjelokupne populacije bjeloglavog supa u Bosni i Hercegovini. U drugoj polovici 20. vijeka podatke o bjeloglavom supu nalazimo u faunističko-ekološkim studijama dr. Svjetoslava Obratila (npr. Obratil, 1984, 1988, 2005). Posebnu pažnju populacijama bjeloglavog supa u Hercegovini posvećuje srbijanski ornitolog dr. Saša Marinković koji je kroz niz (ko)autorskih radova presenti-

* mr. sci. Dražen Kotrošan, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Zmaja od Bosne br. 3, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina.

rao podatke o rasprostranjenju, ekologiji i brojnosti bjeloglavog supa u Hercegovini u periodu druge polovine 20. vijeka (Marinković, Dimitrijević, 1983; Marinković, Grubač, 2000; Marinković, Vasić, 1996; Marinković, Karadžić, 1999; Marinković et al., 1985, 2002, 2005, 2007). Analizirajući podatke iz navedenog perioda očito je da se usljed značajnih pritisaka (smanjenje stočnog fonda, degradacija staništa, ubijanje, trovanje) populacija bjeloglavog supa postepeno smanjivala do krajnjeg nestanka koji je bilo uvjetovao masovnim trovanjima osamdesetih i devedesetih godina i ratnim dejstvima u periodu od 1992. do 1995. godine kada su preostale jedinke migrirale u kanjon Uvca (Marinković, pers. comm.). U prilog iznesenom stoje i podaci da su posljednji primjerci na gniježđenju zabilježeni krajem 20. vijeka. Prema različitim autorima veličina gnijezdeće populacije se u tom trenutku kretala između 20 i 40 parova (npr. 1983/1984 - 30 do 40 parova Obratil-prema Hanić, 1998; 1991- 20 parova, Taves, 1994; Génbol, 1995-prema Marinković, Grubač, 2000). Trovanje se smatra jednim od glavnih uzroka istrebljenja gnijezdeće populacije bjeloglavog supa u Hercegovini. Najpoznatiji slučaj je trovanje zabilježeno u junu 1991. godine u Blagaju kada je otrovano oko 40 jedinki (Sušić, 2002). Prema Marinkoviću i saradnicima (2007) u periodu od 1980. do 1991. godine u regionu Hercegovine otrovano je 97 jedinki.

U periodu od 1992. godine do početka 21. vijeka nije bilo značajnijih istraživanja, pa stoga i izostaju konkretniji podaci o bjeloglavom supu. Nastavkom ornitoloških istraživanja u Bosni i Hercegovini započete su i aktivnosti uz prikupljanje podataka o bjeloglavom supu. Pri tome, izostaju podaci koji u potpunosti dokazuju prisustvo, ali ima niz usmenih podataka da je bjeloglavi sup u preletu registrovan na pojedinih područjima Bosne i Hercegovine (Bjelašnica i Dabarsko polje – Grubač, Gašić, 2001; Jahorina – Gašić, 2007; Gatačko polje - perss. com, M. Schneider-Jacoby).

U 1998. godini je pokušana introdukcija bjeloglavih supova na područje Blagaja. U sklopu datog projekta kao donacija su iz Extramadure (Španija) dobijena tri para bjeloglavih supova (Hanić, 1998). Nažalost, zbog neadekvatnog pristupa i nedostatka potrebnih dodatnih uvjeta (npr. obezbjeđivanje hrane i sl.) ovaj pokušaj introdukcije je bio neuspješan (Kotrošan, 2006).

Historijski podaci o rasprostranjenju i gniježđenju bjeloglavog supa u Hercegovini i iskustva neuspjele introdukcije bili su osnova za uključivanje Bosne i Hercegovine u „Balkanski akcioni plan za zaštitu lešinara” (BVAP).

2. Metodologija BVAP-a u Bosni i Hercegovini u periodu 2005.-2008. godine

2. Methodology BVAP-a in Bosnia and Herzegovina in the period 2005. -2008.

Prve aktivnosti u sklopu „Balkanskog akcionog plana za zaštitu lešinara” započete su krajem 2005. godine. U prvoj polovini 2006. godine urađeno je rekognosciranje terena od strane članova „Fonda za zaštitu crnog lešinara“ (BVFC) i Ornitološkog društva „Naše ptice” iz Sarajeva. Tom prilikom prikupljeni su podaci neophodni za pokretanje projekta i ostvareni kontakti sa potencijalnim saradnicima. Također, urađene su javne prezentacije u Sarajevu i Mostaru s ciljem dobijanja podrške javnosti i posebno nadležnih općinskih i gradskih struktura u Mostaru, Blagaju i Trebinju.

Na osnovu prikupljenih podataka „Fond za zaštitu crnog lešinara“ (BVFC) je izradio plan aktivnosti BVAP-a koje su predviđene da se realizuju u sklopu međunarodnog projekta „Ekološki razvoj u ruralnim oblastima Bosne i Hercegovine i Srbije“. Spomenuti projekat su finansijski podržali Španska agencija za međunarodnu saradnju Ministarstva vanjskih poslova i saradnje (AECI), Fond za solidarnost i saradnju Majorke (Fons mallorqui de Solidaritat i Cooperació) i Centar Balears Europa Ministarstva ekonomije, finansija i inovacija Vlade balearskih otoka. Nosioci aktivnosti u Bosni i Hercegovini su bile su nevladine organizacije iz Sarajeva (Ornitološko društvo „Naše ptice”), Blagaja (NVO „Novi val”) i Trebinja (NVO „Južnjačko plavo nebo”), uz stručnu pomoć španske organizacije „Fond za zaštitu crnog lešinara“ (BVFC). Podršku projektu kao lokalni saradnik pružio je Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine. Tokom 2006. i 2007. godine u sklopu navedenog projekta realizovane su sljedeće aktivnosti: pilot studija „Stanje stočarstva i mogućnosti njegovog jačanja na prostorima Blagaja i Trebinja”, eko edukacija i izgradnja kaveza za prihvatanje doniranih jedinki na području Blagaja i postavljanje hranilišta na području Trebinja. Rezultati navedenih aktivnosti i budući planovi u pravcu stvaranja uslova za povratak

bjeloglavih supova na područje Hercegovine predstavljani su u oktobru mjesecu na međunarodnom seminaru "Korištenje ključnih vrsta za ruralni i ekoturistički razvoj" koji je održan u Sarajevu (Kotrošan, 2007).

3. Rezultati BVAP-a u Bosni i Hercegovini u periodu 2006.-2008. godine

3. Results of BVAP in Bosnia and Herzegovina in the period 2006.-2008.

Aktivnosti BVAP-a u Bosni i Hercegovini u periodu 2005.-2008. obuhvaćene su akcijama realizovanim kroz projekat „Korištenje ključnih vrsta za ruralni i ekoturistički razvoj”. Za obnavljanje populacija bjeloglavog supa u Hercegovini od posebnog značaja su rezultati dobijeni kroz istraživačku studiju stanja stočarstva u regijama Blagaja i Trebinja, pokretanjem hranilišta u okolini Trebinja i otvaranjem kaveza sa dvije jedinke bjeloglavog supa u Blagaju.

3.1. Pilot studija „Stanje stočarstva i mogućnosti njegovog jačanja na prostorima Blagaja i Trebinja”

3.1. Pilot study “Situation of live stock and the possibility of its strengthening in the area Blagaj and Trebinje

Članovi Ornitološkog društva „Naše ptice“ u saradnji sa prof. dr. Esmom Habul su 2006. i 2007. godine obavili terenska istraživanja na području Podveležja i kraških polja u Hercegovini (Fatničko polje, Popovo polje, Dabarsko polje, Nevesinjsko polje, Gatačko polje i dr.) s ciljem konstatovanja stanja stočnog fonda i stočarstva, kao i lovne divljači na navedenim područjima. Na osnovu prikupljenih podataka na terenu, anketa-iranja lokalnog stanovništva i podataka dobijenih od saradnika na studiji prof. dr. Zahid Čaušević i ing. Sead Hadžiabdić konstatovano je znatno smanjenje stočnog fonda (od 42% smanjenje kod goveda do 70% kod svinja) i lovne divljači na datom području. Također, zabilježen je nedostatak stočara, tehnike i drugih neophodnih preduslova za razvijanje stočarstva. U zaključcima studije istaknuta je neophodnost jačanja stočnog fonda u vidu pomoći stočarima (kupovina ovaca, pasa za čuvanje stoke i sl.), razvijanje programa za jačanje fonda lovne divljači i dr.

3.2. Hranilište na Trebinjskim brdima

3.2. Feeding on the Trebinje hills

U 2006. godini je pokrenuto hranilište na lokaciji Ilijine grede na Trebinjskim brdima. Hranilište su postavili članovi NVO „Južnjačko plavo nebo“ iz Trebinja. Tokom 2006. i 2007. nije zabilježeno dolazak bjeloglavih supova na hranilište. Međutim zabilježeni su gavranovi i galebovi koji uz supove uobičajeno borave na hranilištima.

3.3. Kavez za supove u Blagaju

3.3. Cage for Griffon vultures in Blagaj

U organizaciji NVO Novi Val iz Blagaja i uz stručnu pomoć španskih saradnika na području Blagaja je podignut kavez za supove. Iz Španije su donesene dvije jedinke bjeloglavog supa i puštene u kavez na svečanom otvaranju 26. 07. 2007. godine. Kavez, pored edukativne i turističke namjene, ima za svrhu privlačenje jedinki bjeloglavog supa za koje se pretpostavlja da prelijeću dati prostor.

Slika 1.
Sa otvaranja kaveza sa supovima u Blagaju
(Foto: NVO Novi Val)
Figure 1.
Opening the cage with Griffoni vulture in Blagaj
(Foto: NVO Novi Val)

Zaključci Conclusions

Na osnovu rezultata početnih aktivnosti u sklopu BVAP-a u Bosni i Hercegovini može se konstatovati da je neophodno stvoriti određene uslove (npr. razvijen stočni fond kao potencijalna hrana za supove) kao temelj za obnavljanje populacije bjeloglavog supa u Bosni i Hercegovini. Stoga su kao polazna tačka uzeta područja Blagaja i Trebinja. Osnove nastavka provođenja BVAP-a ogledat će se u realizaciji zaključaka projekta „Ekološki razvoj u ruralnim oblastima Bosne i Hercegovine i Srbije“. To se prije svega misli na jačanje stočnog fonda kroz saradnju sa lokalnim stočarima. U tom pogledu predviđeno je da se u sljedećoj fazi podijeli izvjestan broj ovaca i pasa za čuvanje stada kao poticaj obnovi tradicionalnog stočarstva u regionu od Blagaja do Trebinja. Drugi značajan zadatak u nastavku BVAP-a, uz održavanje pokrenutog hranilišta kod Trebinja, je pokretanje novih hranilišta. Neophodno je istaći da su 2007. godine članovi NVO „Vidra“ iz Visokog pokrenuli na području općine Stolac (Dervović, 2007). I pored činjenice da otvaranje ovog hranilišta nije realizovano u sklopu BVAP-a ukoliko bi se ono održalo aktivnim, predstavljalo bi značajan doprinos obnavljanju populacije bjeloglavog supa u Hercegovini. Iako su dosadašnja istraživanja pokazala da supovi još uvijek ne slijeću na trebinjska i stolačka hranilišta, za očekivati je da će u dugoročnijem periodu ona ipak iskazati svoju namjenu. U prilog očekivanjima je i prva dokazana registracija bjeloglavog supa u zadnjih 10 godina. Naime, 14. jula 2007. godine jedna jedinka je zabilježena u preletu iznad Čvrnsnice (Kulijer, 2007). Uz spomenuta hranilišta planirano je i pokretanje hranilišta u okolini Blagaja. Od bitnog značaja je i pokretanje monitoringa ptica na području Hercegovine i edukacija što većeg broja posmatrača ptica.

Pored nastavka ranije započetih aktivnosti (edukacija učenika, program sprječavanja trovanja i dr.) nove aktivnosti (monitoring program, nova hranilišta) bi trebale predstavljati osnovu druge faze projekta „Ekološki razvoj u ruralnim oblastima Bosne i Hercegovine i Srbije“ koja bi se realizovala tokom 2008. i 2009. godine. Ove aktivnosti bi se uklapale u ranije predviđeni BVAP plan za Bosnu i Hercegovinu kojim je predviđeno da bi se prvi značajni rezultati obnove populacije bjeloglavog supa u Hercegovini mogli očekivati u periodu između 2010. i 2015. godine.

Literatura References

- Dervović, I. (2007.): Hranilište za bjeloglave supove na području općine Stolac. Bilten Mreže posmatrača ptica u Bosni i Hercegovini, 3(3): 52-53.
- Gašić, B. (2007.): Prilog za faunu ptica Jahorine (Bosna i Hercegovina). Ciconia, 15: 46-53.
- Grubač, B., Gašić, B. (2001.): Savremeni podaci o fauni ptica istočne Hercegovine i susednih područja (Bosna i Hercegovina). Ciconia, 13: 59-76.
- Hanić, E. (1998.): Orao-ptica koja nestaje. Most, 106-107(17-18): 124-126.
- Kotrošan, D. (2006.): Akcija za povratak lešinara u Bosnu i Hercegovinu. Fondsko svijet 20: 34-36.
- Kotrošan, D. (2007.): Izvještaj o naprednom seminaru “Korištenje ključnih vrsta za ruralni i ekoturistički razvoj”. Bilten Mreže posmatrača ptica u Bosni i Hercegovini, 3(3): 48-51.
- Kotrošan, D., Papes, M. (2007.): Popis ptica zabilježenih u Bosni i Hercegovini od 1888. do 2006. godine. Bilten Mreže posmatrača ptica u Bosni i Hercegovini, 3(3): 9-38.
- Kulijer, D. (2007.): Bjeloglavi sup (*Gyps fulvus*) zabilježen iznad Čvrnsnice. Bilten Mreže posmatrača ptica u Bosni i Hercegovini, 3(3): 53.
- Marinković, S., Dimitrijević, R. (1983.): Kolonija bjeloglavog supa (*Gyps fulvus* Habl.) na Blagaju. Larus, 33-35: 213-214.
- Marinković, S., Karadžić, B. (1999.): Role of nomadic farming in distribution of Griffon Vulture *Gyps fulvus* on the Balkan peninsula. *Contributions to the Zoogeography and Ecology of the Eastern Mediterranean Region* 1, 141-152.
- Marinković, S., Karadžić, B., Vasić, V. (2002.): Feeding of Griffon Vulture *Gyps fulvus* on Central part of Balkans Peninsula. 9th International Congress on the zoogeography of Greece and adjacent regions, Thessaloniki pp 91.
- Marinković S., Grubač, B. (2000.): Beloglavi sup (*Gyps fulvus*). U: Puzović, S., 2000 (eds): Atlas ptica grabljivica Srbije. Zavod za zaštitu prirode Srbije, Beograd.

- Marinković, S., Orlandić, Lj., Karadžić, B. (2005.): Area of Griffon Vultures *Gyps fulvus* in Herzegovina before balkans civil conflict. I Simpozij biologa Republike Srpske, Banja Luka, knjiga sažetaka, pp: 31-32.
- Marinković, S., Orlandić, Lj., Micković, B., Karadžić, B. (2007.): Census of vultures in Herzegovina Vulture news, 56: 14-28.
- Marinković, S., Sušić, G., Grubač, B., Soti, J., Simonov, N. (1985.): The Griffon Vulture in Yugoslavia. ICBP. *Technical Publication 5*. Cambridge. Thessaloniki pp. 131 -135.
- Marinković, S., Vasić, V. (1996.): Hranilišta za beloglavog supa *Gyps fulvus*, njihova uloga u zaštiti i planiranju reintrodukcije lešinara *Gypaetiinae* na prostoru Jugoslavije. 8 Kongres Ekologa Jugoslavije. Beograd.
- Obratil, S. (1984.): Naselja ptica (*Aves*) u kopnenim biocenozama kraških polja Hercegovine. GZM BiH (PN) NS 23: 147-184.
- Obratil, S. (1988.): Fauna ptica (*Aves*) Vran planine i međugorske depresije Dugo polje. GZM BiH (PN) NS 27: 161-188.
- Obratil, S. (2005.): Ptice parka Blidinje i bližeg okruženja. Prvi međunarodni znanstveni simpozij Blidinje 2005. Zbornik radova, pp: 271-292.
- Obratil, S., Matvejev, S. (1989.): Predlog "Crvene liste" ugroženih ptica SR Bosne i Hercegovine. Naše starine, 18-19: 227-235.
- Rajzer, O., 1889: Prebivanja četiriju vrsta evropskih lešinara u Bosni i Hercegovini. GZM BiH 1 (1): 51-57.
- Reiser, O. (1939.): Materialien zu einer Ornithologia Balcanica I, Bosnien und Herzegovina. Wien.
- Sušić, G. (2002.): Opstanak ili nestanak ? U: Sušić, G., Grbac, I., 2002: Želite li stvarnost ili mit [priča o bjeloglavom supu]. Katalog izložbe. Hrvatski prirodoslovni muzej, Zagreb.
- Talsky, J. (1882.): Ein weissköpfiger Geier (*Vultur vulpus*) aus Bosnien. Mittheilungen des Ornithologischen Vereins in Wien, 6: 14, Wien.

Summary

*The Griffon Vulture (**Gyps fulvus**) is one of the four vulture species, which abundantly bred in great numbers of localities in Bosnia and Herzegovina in the beginning of the 20th century. Because of poisoning, uncontrolled killing, destruction of habitat and disturbance, the last specimens of this species, which bred in Herzegovina, were exterminated in the beginning of the 1990s. At the end of 2005, the first activities started on involvement of Bosnia and Herzegovina in the "Balkan action plan for vultures' protection". Through activities of the local NGO together with the Spanish partner, attempts have been made on creating preconditions for a renewal of the Griffon Vulture population in Herzegovina. Within the first phase of the project "Ecological development in rural areas of Bosnia and Herzegovina and Serbia" a pilot-study has been made for an assessment of the livestock fund in the regions of Trebinje and Blagaj. Also, a programme of education aimed against uncontrolled poisoning has started, a cage in Blagaj was opened, and a feeding-place has been activated in the area of Trebinje hillsides. In addition to the mentioned, monitoring and bird-watching in the area of Herzegovina is conducted on the regular basis. Enhancing of the livestock fund, opening of greater number of feeding places and continuous education should create conditions for the renewed breeding of the Griffon Vulture in Herzegovina. In favour of these expectations also goes a registration of a young specimen of the Griffon Vulture above Čvrsnica mountain, recorded on 14 July 2007, which is the first proved record for the Herzegovina area in the last 10 years. The first results of the Griffon Vulture population renewal in Herzegovina are expected to appear in the period 2010-2015.*